

Sv. D. 20—3—41.

Europeiska rationaliseringsuppgifter.

Av

RAGNAR SUNDÉN.

I.

Resultaten av 18 månaders svensk krishushållning låta sig numera någorlunda väl överblicka. Produktions- och sysselsättningssiffror från olika branscher liksom ett växande bokslutsmaterial från enskilda företag ge samstämmade vid handen, hursom den djupast ingripande händelsen i vårt näringsliv under denna period varit avspärrningen västerut i april 1940. Den specialisering av produktionen enligt den internationella arbetsfördelningens princip, som mödosamt uppbyggts under decennier och som framstått som ett rationellt drag i vår svenska ekonomi, kan hädanefter i långt mindre utsträckning än tillförne upprätthållas. Även vårt land måste beträda den mångsysslande självhushållningens väg.

Denna nödvändiga anpassning av produktionen är förenad med större svårigheter, ju starkare det tidigare utlandsberoendet varit. Det är naturligt, att ett ganska litet och glest befolkad land, såsom vårt eget, i jämförelsevis hög grad varit hänvisat att täcka sitt behov utifrån. År 1938 utgjorde utrikeshandelns värde per invå-

nare — ett mått på det utländska varuutbytets betydelse för folkhushållet — för Sveriges vidkommande 345 skandinaviska guldkronor, medan motsvarande siffra för Tyskland var 138 kronor, för Italien 58 kronor och för Sovjetunionen slutligen endast 6 kronor.

Omställningsprocessen blir också mödosammare och risken att begå dyrbara misstag större, ju kortare den tid är, som står till förfogande. I detta hänseende ha de totalitära staterna, som även på det ekonomiska området i god tid rustat sig för den nu pågående kraftmätningen, haft ett försprång framför de mera liberalt orienterade länderna. Det är ägnat att förvåna, att i detta läge krav på rationalisering och effektivisering icke gjort sig starkare gällande i den svenska krishushållningen, än vad fallet faktiskt varit. Delvis beror detta måhända därpå, att man ännu i vida kretsar icke tillräckligt beaktar den fundamentala skillnaden mellan å ena sidan en konjunkturell depression av den vanliga typen och å andra sidan den nuvarande avspärrningskrisen. Till det överflöd på sysslösa produktivkrafter, som utmärker det förra tillståndet, ha vi i närvarande läge endast få motstycken; närmast utgöras dessa av den inom enstaka fack förekommande ar-

betslösheten och det bristande kapacitetsutnyttjandet inom skogsindustrierna. Men i övrigt, och särskilt när det gäller råvaruresurserna, leva vi under "knapphetens kalla stjärna". Förefaller det då icke naturligt, att vi, i syfte att bättre tillvarataga våra naturliga tillgångar, i första hand söka en ersättning för den rationalisering, som den internationella arbetsfördelningen innebar, i en intern rationaliseringsprocess?

En ständigt återkommande erinran om nödvändigheten av åtgärder i sådan riktning ha vi i partiprisernas och levnadskostnadernas uppåtgående kurva. Det låter sig säga, att vi ha stort behov av en effektivare prisövervakning och en strängare prislagstiftning. Men man får icke förgäta, att det består ett direkt samband mellan den nuvarande prisstegringen och vårt tidigare utlandsberoende; vi köpte utifrån, därför att det i allmänhet var billigare att importera varor än att framställa dem inom landet. Den svenska priskontrollen kan sålunda icke bli tillnärmelsevis lika effektiv som t. ex. den tyska redan av det skälet, att det tyska nationalhushållet var mindre avhängigt av utlandet än det svenska.

Men en annan sak är, att särskilt sedan krigsutbrottet den tyska priskontrollen torde ha haft ett verksamt stöd av samtidigt insatta kostnads-sänkande rationaliseringssträvanden. Som ett viktigt led i de krisekonomiska åtgärderna på hösten 1939 tillkom nämligen det s. k. "Sofort"-programmet för rationalisering. Detta innefattade bland annat åtgärder för normering och typisering av produkterna, främjande av tidsstudier, organiserande av en systematisk kamp mot olika

förlustkällor samt kollektiva insatser för förenkling av tillverkning och av-sättning; bland de sistnämnda kunna anföras kollektivt utnyttjande av konstruktioner inom maskinindustrien, gemensamt tillgodogörande av patenter och slutligen centralisering av export-försäljningarna inom vissa branscher. Icke mindre betydelsefulla torde vara de insatser, som gjorts vid sidan av det egentliga "Sofort"-programmet, exempelvis vissa åtgärder inom järnvägsförvaltningen, varigenom det rullande materielets omloppstid avsevärt nedbringats och därmed investeringsbehovet, särskilt i fråga om godsvagnar, kunnat minskas liksom indirekt också behovet av en utökning av de fasta anläggningarna i form av nya spår- och lastkajsbyggnader. För svensk teknisk sakkunskap öppna sig här tvivelsutan områden, väl värda att studera.

Av än större vikt torde emellertid vara de stoff av erfarenheter, som under de senaste åren, särskilt på den syntetiska materialkunskapens område, vunnits och sammanställt i de ofta med rikliga medel utrustade forskningsinstitutioner, som arbeta i mer eller mindre nära kontakt med fyraårsplanens ledning. Från en nyligen avslutad Tysklandsresa medför den, som skriver dessa rader, det intrycket, att bered-villigheten är stor att låta oss svenskar taga del av de framsteg man vunnit och av de misstag man gjort. Därigenom skulle vi kunna besparas många av de kostsamma misslyckanden, som varit priset för framgången. Ur svensk synpunkt är det därför anledning att med tillfredsställelse hälsa, att en representativ delegation, innefattande företrädare för den statliga kommittén

för den tekniska forskningens ordnan-de, Tekniska högskolan och Industri-förbundet, i dagarna anträtt en studie-färd med de teknisk-vetenskapliga institutionerna i Berlin såsom främsta mål.

II.

Vad nu sagts har tagit sikte på be-hovet av en intern svensk ekonomisk-teknisk planering och rationalisering. Detta är den kanske angelägnaste upp-giften, men ingalunda den enda, för vars lösning det synes ändamålsenligt att upprätthålla kontakt med yttvärlden. Om tendensen nu går mot ökad självhushållning här hemma, är detta dock icke liktydigt med att vi redan befinna oss i ett tillstånd av utpräglad autarki. Vår utrikeshandel fortgår fast med förändrad inriktning och i reducerad omfattning. Hur dess slutliga struktur skall bli, därom är det ännu för tidigt att yttra sig. Säkert är endast, att vår handel med utlandet liksom hela vårt näringsliv icke blir opåverkad av den ekonomiska ombildningsprocess, vari vår världsdel är inbegripen och som är en högst reell företelse.

I nästan alla länder vilka, liksom vårt eget, lida under avspärrningens tryck, utbyggas eller planeras ersättningsindustrier. Frågeställningen är i de flesta fall identisk med den, som vi mött här hemma, och nästan genomgående ses problemen endast ur det enskilda landets synvinkel. Överallt försiggå experiment i syfte att utvinna ersättningsmedel för motorbensin och råolja. Danmark och Schweiz uppge-hysa planer på en järnindustri på basis av lågprocentiga malmförekomster. En utbyggnad av aluminiumproduktio-

nen är en aktuell fråga i Schweiz. Norrmän, ungrare och schweizare dryfta möjligheterna av en inhemsk cell-ullstillverkning i stor skala. Listan på dylika projekt kan göras lång, men det får räcka med de anförda exemplen. Vad de visa är, att det europeiska hus-hället löper risk att bli mycket mera oekonomiskt än det i och för sig på grund av spärren mot väster behövde vara. Det kan exempelvis icke göras gällande, att det är en förnuftig utveckling, när Ungern, som ej har något träöverskott, ingen kemisk industri av betydelse och som till för någon tid sedan — före ingången av det nya handelsavtalet med Finland — led under en utpräglad brist på kemisk massa, nu skall bygga upp en cellullsfa-brikation, samtidigt som vi här hemma tveka att ta ett liknande steg med hän-syn till den inhemska marknadens be-gränsning.

Någon invänder kanhända, att dessa problem lösa sig själva, när freden kommer, när handelns vägar åter öppnas och när den efemära ersättningsproduktionen utrensas genom en sanerande kris; våra egna bekymmer torde enligt denna uppfattning bäst lösas, därest vi nu genom snabbavskrivningar och andra liknande åtgärder sörja för att de svenska kristillverkningarna och därav föranledda nyanläggningar icke under en längre tid framåt komma att belasta vårt folkhushåll. Denna ståndpunkt är emellertid knappast hållbar. Den beaktar icke tillräckligt de kraf-ter, som verka i riktning mot en konservering av de under avspärrningen framkallade förändringarna i världs-ekonomien. För det första svara mot de europeiska självhushållningssträ-vandena liknande tendenser på andra

sidan oceanerna. Sålunda har i de sydamerikanska republikerna avspärr-ningen från europeiska färdigproduk-ter lett icke blott till en stegrad im-port av dylika förnödenheter från För-enta staterna utan även och framför allt till en utbyggnad av den inhemska industrien. Brasilien är t. ex. redan nu på väg att bli ett centrum för den sydamerikanska textiltillverkningen. Samtidigt utvecklas i forcerat tempo Sydafrikanska unionen till en industri-stat, varvid särskilt intresse visas den tunga metallurgiska industrien. Dessa krafter verka förvisso på lång sikt, och de äro undandragna europeisk rå-dighet. För det andra får man inte förbise, att de ersättningstillverknin-gar, som nu komma till stånd i Europa, på ett helt annat sätt än vad fallet var med motsvarande produktion un-der förra kriget infogas såsom led i en statligt dirigerad ekonomisk politik. Därav följer bland annat, att stats-makternas strävanden, sedan det nu pågående kriget slutat, och kanske redan dessförinnan, i många fall komma att målmedvetet inriktas på att för-hindra, att krisanläggningarna bli fel-investeringar. Detta kan ske exempel-vis genom tillskapande av konsekvens-investeringar, ofta inom den offentliga ekonomiens sektor. Tack vare dessa kan den ursprungligen krisbetingade ersättningsproduktionen även efter kri-get komma att framstå såsom privat-ekonomiskt räntabel; förlusterna drab-ba i stället folkhushället i dess helhet via statsbudgeten eller via finansope-rationer, som gå vid sidan av bud-geten. Resultatet blir i varje fall ett och detsamma, nämligen en onödigt kostsam produktion i det enskilda lan-det såsom följd av en irrationell ar-

hushållens förening för lägre levnadskostnader

KIFA ljuddämpande öron-
proppar 6 st. kr. 1:50.
Regeringsg. 31. Tel. "Instrument-Kifa"

betsfördelning, en onödigt långt driven autarki inom Europa.

III.

Svensk politik är icke konjunkturbe- tingad. Vår hållning influeras icke av växlingarna i stridslyckan eller av andra tillfälligheter, och vi vilja icke föregripa avgöranden, som ännu icke fallit. Från tysk sida har sedan mer än ett halvt år tillbaka antytts vissa riktlinjer för en europeisk nyordning på det ekonomiska planet, vilken skulle sätta sin prägel på det intereuropeiska varuutbytet, på handeln mellan Europa och de transoceaniska marknaderna och ytterst även på den europeiska och transoceaniska produktionen. Dessa uttalanden ha från vår sida uppfattats såsom politiskt färgade ekonomiska fredsmål, och vi ha visat föga benägenhet att inlåta oss i debatt därom, liksom vi anse det vara en självfallen plikt för en neutral stat att avhålla sig från en diskussion om de stridande parternas politiska slutmål i allmänhet. Det tyska nyordningsresonemanget med dess betonande av behovet av en intereuropeisk rationalisering ligger dock icke alltigenom på det politiska planet; vad som i det föregående anförts, torde ge belägg för att det har en stark saklig bakgrund, som här hemma merendels förbisetts. Sverige är icke ointresserat av den ekonomiska omställningsprocessen i vår världsdelen, och vi svenskar kunna icke fritaga oss från skyldigheten mot oss själva att vaksamt följa de strukturförändringar i den europeiska ekonomien, vilka bli ofrånkomliga konsekvenser av det på-

gående kriget, hur detta än slutar. I dag lägges grunden för Europas näringsliv under kommande decennier. I den mån vi ha möjlighet att i fritt och sakligt samråd på det teknisk-ekonomiska planet deltaga i detta uppbyggnadsarbete, böra vi icke vägra vår medverkan. Om vi inom den sålunda angivna ramen göra vårt bästa för att förhindra, att nuets svårigheter växa ut till gigantiska och för framtiden bestående missgrepp, så är detta förvisso icke oförenligt med vår neutrala ställning.

Är den insats i Europas gemensamma ekonomi, som Sverige kan och bör göra, därmed uttömmande angiven? Måhända icke. Utvecklingen i Europa såväl som i Nord- och Sydamerika går otvivelaktigt mot en minskning av den Gamla likaväl som av den Nya världens importbehov. Det förefaller sannolikt, att exportproduktionen på ömse håll icke i samma takt kommer att anpassa sig efter det nya läget; dess överdimensionering i förhållande till krympande marknader kan komma att leda till ett spänningstillstånd, vars utlösning möjligen blir ett handelskrig såsom fortsättning på den nuvarande militära kraftmätningen. Ett sådant tillstånd kan dock icke bli evigt. Ju förr det avvecklas, desto bättre är det för båda parterna. Men därför behövs sannolikt en förmedlande hand, en av de direkta intressesättningarna mindre berörd tredje makt. Det är icke utan sitt intresse, att bland de argument, som i Schweiz anföras till stöd för bibehållandet av den fria valutan, det europeiska behovet av en finan-

siell brygga till de transatlantiska länderna spelar en viss roll. Och vad beträffar behovet av kontakt på det kommersiella planet ger ett märkligt uttalande av vice riksbankschefen Puhl i ett föredrag i Köln häromdagen vid handen, att Tyskland icke anser det nödvändigt att binda handeln med de transoceaniska marknaderna efter kriget i clearingformer utan gärna skulle hälsa återupprättandet av ett fritt varuutbyte mellan den europeiska kontinenten och exempelvis de sydamerikanska marknaderna. För de av krigshändelserna icke omedelbart berörda staterna i Europa och kanske främst för Sverige synes här erbjuda sig en uppgift, för vilken vårt folks naturliga läggning, vår ekonomisk-historiska tradition och slutligen och icke minst vår på alla områden allsidigt och strikt iakttagna neutralitetspolitik skulle göra vårt land särskilt lämpat. Låt vara att denna uppgift mera tillhör kommande dagar än det aktuella ögonblicket, så böra vi dock redan nu bereda oss att möta densamma. Härför tarvas icke minst intimare kontakter och fördjupade förbindelser åt alla de håll, varifrån anspråk på våra tjänster kunna komma att ställas.

Ragnar Sundin

(EFTERTRYCK FÖRBJUDES.)